

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планетѝа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тийаник“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресийић</i>	19
<i>Нормативна граматиѝка српског језика / Предраг Пићер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владеѝа Јероѝић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишеѝечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуѝа одржаног 17–18. аѝрила 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшйвено-ѝолиѝичка и научна мисао и делатносйи Симе Марковића : зборник радова са научног скуѝа одржаног 28. марѝа 2012. године / уредник Александар Косйић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 /</i> <i>уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 /</i> <i>уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика</i> <i>превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци /</i> <i>Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке стџудије /</i> <i>Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian</i> <i>migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић,</i> <i>Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници</i> <i>Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографџа : 1945–2012. /</i> <i>уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Крестић. – Нови Сад : Матица српска, 2013

Говорили: Иван Негришорац
доц. др Мира Радојевић
академик Василије Ђ. Крестић

У Београду, уторак 11. фебруар 2014. у 13 часова

КЊИГА ЗА ДУГО ПАМЋЕЊЕ

Постоје књиге које смо дужни да напишемо због свог порекла, родословних таблица и историјских кругова око тих таблица, због места у којем су се породичне генерације смењивале, памтиле и писана сведочења остављале, због првих казивања која су нас окренула да се бавимо послом којим се бавимо, због завичајних доживљаја, одјека и оданости.

Таква књига, као велика синтеза свега малочас наговештеног, јесте књига *Срби у Угарској* академика Василија Крестића.

Постоји на сијасет места записана истина да сваки писац заправо не ради ништа од првог до последњег објављеног рада осим што пише једну те исту књигу и да се све што је урадио може склопити у једну целину, као што постоји безброј пута поновљена истина да научници у читавом свом путу тражења и проналажења увек имају један резултат који остаје – велики ако су толико даровани, с малим резултатима око оног средишног, или читав низ малих достигнућа која се могу повезати у чвор из исте руке, као што постоје историчари који бирају и тумаче различите области, периоде, личности и догађаје, али иза њих остаје главна књига, главно дело, као целина, као њи-

хов први знак, као податак који ће се понављати и изучавати као нешто што је изучено за пример, за углед.

Такву књигу је написао академик Крестић. И док је друге своје значајне монографије припремао и завршавао, чини се да је, у десетинама година, више од пола века, радио за своју животну књигу, и то за ову под именом *Срби у Угарској*, у распону од Темишварског сабора 1790. до краја Првог светског рата, до уједињења Војводине са Србијом.

Дуго ће у српској историографији остати књига о којој ће говорити Иван Негришорац и проф. др Мира Радојевић. Своју реч ће казати и академик Крестић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

Стара, античка поука гласи да је историја учитељица живота. Та изрека (*Historia est magistra vitae*) не каже, међутим, каква је та учитељица и какве су користи у погледу животних сазнања која од ње стичемо. Лако се можемо сложити да и код историографа, као и код учитеља од којих смо учили прва слова и прве лекције о животу и свету, и начин мишљења, и начин излагања, и непосредни ефекти сазнајног процеса могу бити веома различити. Од неких историографа (као и од учитеља) можемо се научити мноштву занимљивих чињеница, а да притом не успемо да стекнемо баш најбољу представу о томе шта је од суштинске а шта од споредне важности. Од неких, опет, добијамо заплетена објашњења у којима увиди нису најјасније вербално изложени, чак и кад се учини да је мисао ваљано вођена. Од неких, надаље, стичемо сазнања која, без обзира на овакву или онакву занимљивост, ипак не померају суштински нашу слику догађаја, епохе и света које описују.

Василије Ђ. Крестић је, по свему, права супротност овом, управо описаном, хипотетичком портрету и фотороботу једног могућег историографа. Крестић је историограф који нас учи неким изузетно важним, суштинским истинама српске историје. Он, осим тога, све то чини на начин савршено јасног и прегледног излагања, насталог као последица дугог и мукотрпног пробијања кроз тмушу лажи, полуистина и мистификација које се плету око истраживане историјске стварности. Коначно, његова сазнања битно померају слику догађаја, појава и личности којима се бавио, а интерпретативна перспектива и моћна аргументација које он нуди су такве да би то морало да изазове све оне који мисле другачије. Историографија Василија Ђ. Крестића представља велики сазнајни резултат чије вредности су у струци довољно

јасно перципиране, али које би тек требало да буду чвршће уграђене у шири простор друштвене мисли, а поготово практично-политичке делатности.

Крестићев историографски рад изузетно је широко постављен и веома обиман. Реч је, просто казано, о плодном истраживачу, а резултати његовог рада испољавају се у неколико основних области. У свима њима Крестић је остварио изузетно вредне резултате. Као научник који своја историјска сазнања гради на строгој критици извора, он је велику пажњу посветио архивским истраживањима и – било ауторски или коауторски – објављивању непознате или недовољно познате грађе. У тој грађи налазе се драгоцене извори сазнања о, примера ради, историји Србије у XIX веку, о њеним међународним односима и унутрашњој ситуацији, као и извори сазнања за историју пречанских Срба (више него драгоцене књига *Грађа о Србима у Хрвајској и Славонији*, Београд 1995; потом *Леци на српском језику (1848–1849)*, Нови Сад 1998; *Досије о генези геноцида над Србима у НДХ*, Нови Сад 2009). У том контексту изузетно су важна и мемоарска дела која је Крестић приређивао (Владимир Јовановић, *Успомене*, Београд 1988; Симо Поповић, *С краљем Николом из дана у дан (1916–1919)*, Београд 2002; Тодор Стефановић Виловски, *Мемоари*, Нови Сад 2010), као и запостављена или чак прогањана дела попут *Меморандума САНУ* (Београд 1995), *Magnum crimen*-а Виктора Новака (Јагодина 2011) или *Историографских сѝиса* Јаше Томића (Нови Сад 2007).

Своју пуну научну делатност Василије Ђ. Крестић је започео поготком у само средиште проблема који се најдиректније тиче положаја српског народа унутар Хабзбуршког царства, а који је касније имао снажних рефлекса на судбину Срба и у временима после пропасти тог царства. У свом докторату *Хрвајско-угарска нагодба 1868. године* (Београд 1969) Крестић разматра један од кључних догађаја који сведочи о кризи и преустројавању Аустријског царства по моделу дуалне монархије, у чијем склопу су и Хрвати и Срби тражили специфичне облике обезбеђења сопственог положаја кроз договоре и уговоре са Угарском као другим чланом државног поретка. Из ових докторандских истраживачких увида уследиће замашан, изузетно богат Крестићев историографски рад који ће се разгранати у више праваца и више научних жанрова.

У читавом низу краћих расправа, а изложених у књигама тематски обједињених радова, Крестић је систематски истражио природу српско-хрватских односа, те положај ова два народа у Аустријском и Аустроугарском царству, као и у заједничкој држави Јужних Словена. У тим студијама (*Српско-хрвајски односи и југословенска идеја 1860–1873*, Београд 1983; *Српско-хрвајски односи и југословенска идеја у другој љоловини XIX века*, Београд 1988; *Из историје Срба и српско-хрвајских односа*, Београд 1994) указао се јасан профил и целокупна сложеност српско-хрватских напетости, у којем

се утврђује представа о Србима као реметилачком фактору унутар Аустријске царевине и као главном противнику који спречава реализацију њених интереса на Балкану. Истовремено се прогон, етничко чишћење и геноцид над Србима показују као константна и јасна намера хрватског национализма, те стално искушење којем су широки слојеви хрватског народа, у одређеним историјским приликама, веома лако подлегали.

Колико се права природа српско-хрватских односа скривала и како се веома тешко долазило до суштинских увида Крестић је анализирао на примерима неколико српских врхунских стваралаца из различитих области. Тако је у књизи *Знаменићи Срби о Хрвајцима* (Нови Сад 1999) описао успоне и падове у разумевању ових односа код Илије Гарашанина, Јована Суботића, Светозара Милетића, Јована Јовановића Змаја, Јакова Игњатовића, Димитрија Руварца, Јована Скерлића, Слободана Јовановића и Јована Дучића. Због изградње двосмисленог и веома комплексног односа, те фалсификовања политичке стварности и сачињавања лажног имица, Крестићу је нарочито био занимљив случај бискупа Јосипа Јураја Штросмајера, човека који се најчешће приказивао као заштитник југословенских идеја, али којег треба видети пре свега, као заступника идеје хрватства на нежнији и дискретнији начин од отворених хрватских националиста. Такву, сасвим нову слику овог важног протагонисте хрватске и југословенске политике Крестић је изложио у књигама: *Бискуп Штросмајер у светлу нових извора* (Београд, Чачак 2001) и *Бискуп Штросмајер: Хрвај, великохрвај или Југословен* (Јагодина 2006). После ових истраживања више није могуће градити једнострану и неутемељену југославистички мит о познатом ђаковачком бискупу.

Своје краће расправе о проблематици српско-хрватских односа и о специфичностима унутрашњег устројства Аустријског царства Василије Крестић је умео да изложи и у оквирима тематски усмерених, а доста сажетих расправа на одређене теме. У том смислу је веома важна и у практично-политичком смислу изузетно поучна студија *Геноцидом до Велике Хрвајске* (Нови Сад, Београд 1998): ова књига је написана да на малом броју страна изложи генезу геноцидне идеје и њене практичне ефекте, а ту идеју су хрватски националисти јасно дефинисали као руководно начело за коначно решење српског питања на тлу Хрватске, тј. за елиминацију Срба са овог простора. Из сличних разлога засебно је објављена као мања књига, заправо нека врста плакете под насловом *Хрвајске њрејензије на Војводину и Босну и Херцеговину од 1848. до данас* (Београд 2012). У тој књизи је описан континуитет хрватских политичких идеја и њихове трајне амбиције усмерене ка освајању и оних територија на које немају готово никакво било историјско било етничко право. Обе ове танушне, али богато информативне књиге је, рекло би се, Василије Крестић написао и објавио превасходно зато да би читаоци са не много напора и мало читања стекли велике сазнајне користи. Тиме је

историчар пошао у сусрет оним читаоцима који нису људи из струке него припадају широкој читалачкој популацији.

Тема српско-хрватских односа је, дакако, најпотпуније изложена у великој историографској синтези *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*. (Београд 1991). У тој књизи су пажљиво описани политички процеси који су у Хрватској и Славонији доводили до све веће маргинализације српског народа, као и до све изразитијег поступка дискриминације којим се њихова природна брига о сопственим интересима све више проглашавала реметиљачким фактором и непосредном сметњом не само за хрватске интересе него и за очување Аустријског царства, тачније за његове освајачке, империјалне амбиције. Такав начин мишљења о Србима као сметњи постао је у потоњим временима доминантно заступљен код хрватских националиста који су, инсистирајући на свом „историјском“ државном праву и заступајући идеју једног јединог политичког народа на оцртаном државном тлу, радикално оспоравали право Србима да елементарно опстану на простору Хрватске и Славоније.

Опстанак Срба на хрватском простору могућ је само уз услов денационализације и губитка свих културолошких особености, те уз потпуну асимилацију или, пак, физичку елиминацију са поменутог простора. Не треба ни напомињати да би бар део тог политичког простора, по много чему, могао и морао бити крајње проблематичан и споран, али је хрватски национализам себе јачао тиме што је редовно своје интересе удевао у мисионарске намере Ватикана, у империјалне амбиције Аустроугарске и Немачке, а у новије време и читавог западног блока и НАТО пакта. Отуда су хрватски злочини геноцида и етничког чишћења редовно миноризовани и постепено брисани из памћења, а починиоци се никада до сада нису систематичније суочили са пуним санкцијама за почињена недела. То је доследно изведено и на Хашком трибуналу као политичком суду који треба да насилно успостави пожељне размере злочина и казни унутар укупне укрштенице балканских постсоцијалистичких сукоба.

Друга крупна тема Крестићевог рада тиче се положаја српског народа на простору Угарског дела Аустријског царства. Та тема је потпуно природно и присно повезана са питањем српско-хрватских односа јер су оба ова народа настањивала простор обележен амбицијама угарске политичке мисли да право политичког народа припадне само Мађарима, а да други народи буду маргинализовани и, по могућству, сасвим уклоњени из сфере равноправних политичких чинилаца. Како је реч о веома сложеном питању, њиме се Крестић бавио веома дуго, а успутно је обављао крупне истраживачке послове.

Својеврсном припремом овог подухвата, али и обликом заснивања једног засебног, важног сегмента историјских истраживања, можемо сматрати студију *Историја српске штиамје у Угарској 1791–1914*. (Нови Сад 1980).

Овом студијом Крестић је, настављајући Скерлићеве пионирске радове, започео детаљно истраживање штампе као незаобилазног извора историјских сазнања. Потпуније објашњавање радова који се односе на положај српског народа у Угарској аутор је обавио у књизи *Из прошлости Срема, Бачке и Баната* (Београд 2003). Потом је, бавећи се Јашом Томићем, приредио његове сабране историографске списе (Нови Сад 2007), те објавио студију *Јаша Томић: њолинички њорџреџ* (Нови Сад 2006). Све те важне радове Крестић је уградио у своју најновију књигу *Срби у Угарској 1790–1918*. (Нови Сад 2013), бриљантну историографску синтезу која се складно допуњује са студијом *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*. Ове две студије, слободно можемо закључити, представљају сам врхунац Крестићеве историографије и богато извориште драгоцених сазнања до којих је овај научник дошао, обарајући многе митове, разграђујући разноврсне конструкције и мистификације, те раскивајући окове предрасуда.

Василије Ђ. Крестић је две крупне, а прилично болне теме српске историје, теме које се тичу опстанка српског народа на средњоевропском геополитичком простору, обрадио на изузетно убедљив и осмишљен начин, са импресивном научном утемељеношћу и чињеничном заснованошћу. Када се томе дода и податак да је он један од кључних учесника национално изузетно важних пројеката попут *Енциклопедије Југославије*, *Меморандума САНУ*, шестотомне *Историје српског народа*, *Енциклопедије српске историографије*, па све до *Српског биографског речника* и *Српске енциклопедије*, онда се лако може сагледати колико су Крестићеве доприноси широки, обухватни и поступно развијани, али доследни. Уз то, важно је констатовати и да је реч о аутору бритког пера и сјајног полемичара који се одлучно борио за историографске истине до којих је постепено дошао (видети *Досије о генези геноцида над Србима у НДХ*, Нови Сад 2009). И у неким другим жанровима, рецимо у интервјуима, он је кроз разговоре с новинарима стрпљиво излагао и образлагао своје увиде (Милош Јевтић, *Истовести Василија Крестића*, Београд 2001; В. Ђ. Крестић, *Историچار у времену њреломних и судбинских одлука*, Нови Сад 2011), па отуда одиста импресионира колико је Крестић настојао да и људима изван струке образложи важност сазнања до којих је дошао.

Најважнији Крестићеви доприноси научном сазнању и националној самосвести усмерени су ка описивању историјских процеса дугога трајања. Истражујући Аустријско царство XIX и почетка XX века, он је детаљно описао процесе у релативно раној фази настанка, али те процесе можемо и морамо пратити још од ранијих епоха па све до дана данашњег, укључујући и оне фазе када су ти процеси долазили до свога пароксизма. Тако је, примера ради, Крестић са сјајном подробношћу описао настанак геноцидних намера хрватског национализма у односу на Србе, а описом настанка идеје ми ћемо

и сами лако учити све развојне фазе тог процеса. Тај се политички програм потпуније почео обликовати од 60-их година XIX века; идејно је довршен у време Првог светског рата; акутни геноцидни облик испољио је током Другог светског рата, а брутални процес етничког чишћења довршен је у пост-социјалистичким ратовима на тлу разорене СФР Југославије. Цео циклус програмиране елиминације Срба са простора Хрватске биће завршен када не само жртве буду заборављене него и кад се утврди наводна и искључива српска кривица за све што се у овим догађајима збивало. Отуда задатак за све самосвесне Србе јесте да се такав заборав и пасиван прихват кривице спречи пуном научном аргументацијом.

С обзиром на то да је реч о процесима који се брижљиво прикривају, а у то прикривање је уложена огромна пропагандна машинерија, силни државни апарати најјачих земаља света и посебне институције попут Хашког трибунала, Крестићева сазнања су више него драгоцене. Она имају функцију не само да нас опомену на оно што се у прошлости дешавало него и да опомену на оно што ће у будућности бити реалан и опасан изазов са којим се српски народ мора суочити. Са историјом дугог трајања догађаји теку тако да сасвим бледи питање личне одговорности за овакав или онакав ток ствари. Говорећи о томе једним другим поводом, Фернан Бродел се запитао: „Зар она не ограничава (не кажем укида) како слободу тако и одговорност људи? Јер они и не стварају баш историју, већ је она та, она нарочито, која њих ствара и самим тим их ослобађа кривице.“ (Фернан Бродел, *Идентичитет Француске*, превео Владимир Павловић, ЦИД, Подгорица – Филозофски факултет, Никшић 2010, стр. 793). У таквим процесима чини се да постоји нека надлична и надколективна воља која одлучује о току историјских процеса, па зато томе не може и не треба ни да се стане на пут. Другим речима, намеће се мутна идеја да постоје неки виши разлози због којих Србе треба увек оптерећивати комплексом кривице, а најпоузданији пут за реализацију злочиначких намера је да управо они сами, Срби, почну тако да мисле. Такви процеси трају већ вековима, а у времену у којем живимо они се драматично интензивирају, па је управо данас суштински важно питање: хоће ли ти процеси најзад почети да се заустављају и сузбијају или ће сами Срби поклекнути и почети да се коначно нуде као жртве?

Српски интелектуалци који, данас и овде, нису спремни да се суоче са овим драматичним питањима, постају саучесници у никада објављеном, али непрестано спровођеном рату против српског народа. Повремено трагични исходи тога рата јасно доказују да постоји не само почетна идеја о томе шта чинити са Србима него је та идеја јасно операционализована и преведена у низ стратешко-тактичких поступака које морамо добро упознати да бисмо их знали колико-толико успешно неутралисати. За почетак би било довољно да бар на најодговорнијим местима у држави и друштву елиминишемо

све облике наивности (о класичном издајству, па и отвореној корупцији и да не говоримо), јер они имају непријатну и страхотну цену у погледу укупне судбине српског народа.

Отуда Крестићеве књиге не треба да читају само људи из струке и фаха него и сви други који се занимају за историју и њене тајновите путеве. Без Василија Ђ. Крестића и његових историографских сазнања, данас и овде, никако не би ваљало, а ми бисмо као народ остали наивно стадо погодно за будуће жртвене обреде. Са Крестићевим сазнањима није баш сигурно да ћемо те обреде успети да избегнемо, али имамо услова да порастемо и сазремо до нивоа који пружа наду за будућност. Због тога свака сугестија која налаже да се прећуте и из видног поља елиминишу Крестићеве увиди садржи јасан став о неопходности успављивања Срба и припреме за нека страшна догађања. Уколико хоћемо да водимо дијалог са светом и поготово Европом, тај разговор не можемо и не смемо обављати уз услов одбацивања драгоцених увида наше историографије. Управо обрнуто, на сазнања наших историчара морамо се ослањати и суочавати их са увидима који нам долазе из других националних, политичких и културних центара.

Крестићева сазнања су подоста горка, понекад крајње сурова, али је још суровија стварност коју он описује. Истина о тој суровој стварности делује ипак отрешњујуће и благотворно, јер на том сазнању можемо градити програме наше не само одбране него и поступног укључења у заједнице у којима се активно решава питање наше колективне судбине. За тако нешто неопходна су нам не само поуздана научна сазнања него и идејна визионарност, политичка луцидност и организациона ефикасност. За почетак читајмо историографе какав је Василије Ђ. Крестић! Тако ћемо разумети како историја, одиста, јесте права учитељица живота!

МИРА РАДОЈЕВИЋ

Као и друга велика историографска дела, и ова је књига настајала постепено, кроз неколико деценија, током којих је професор Василије Крестић непрестано истраживао, сакупљајући сазнања о историји Срба у Угарској од краја XVIII до првих деценија XX века. У српској историографији ово није једина значајна књига чије су граничне године 1790. и 1918. Исти временски оквир има и двотомно *Стварање Југославије 1790–1918* професора Милорада Екмечића, што нам изнова потврђује важност ових историјских датума, али и чињеницу да је историја српске нације тешко одвојива, односно да су је нераскидиво повезивали историјски догађаји и процеси. Па ипак, мало је историчара који су се осмелили да остваре овакав научни подухват, будући да захтева огroman, вишегодишњи труд, научно знање и искуство. Непојамно

је тешко, али и величанствено, кретати се кроз тако дуго раздобље, разумети како је Јужна Угарска изгледала 1790, а како 1918. године, коликим и каквим је променама била захваћена.

Срби са овог простора нису, како је написао професор Крестић, напустили XVIII век „сасвим празноруки“. Имали су осигурану верску толеранцију, грађанску равноправност, малобројну, али национално свесну грађанску класу, која је омогућавала даљи културни и национални развитак, неколико средњих школа, учитељску школу, ћирилску штампарију... Мада све заједно није било мало, јавни живот протицао је у непрекидној борби за одбрану и проширење стечених привилегија. Времена која су долазила доносила су нова историјска искушења: Први српски устанак, који је приближио Србе из Аустрије и Србије, трасирајући пут којим ће потом ићи, револуцију из 1848–1849. године, стварање и укидање војвођанске аутономије, Источну кризу, династичке борбе и смену династија у Краљевини Србији, анексиону кризу, Балканске ратове, Први светски рат и настанак јединствене југословенске државе. У том згуснутом низу преломних догађаја упознавали су се и међусобно помагали Срби насељени на супротним обалама Саве и Дунава, а Срби из Јужне Угарске морали су да утврде свој однос према четири велика државна и политичка центра од којих је зависила њихова будућност – Будимпешти, Загребу, Бечу и Београду. Пресудан утицај на његово формирање извршила је револуција из 1848. године, која због своје важности представља средишњи део књиге професора Крестића. То јој је место припало по броју српских жртава, величини материјалне штете, смени феудалних и успостављању нових, грађанских и демократских власти, снази идеје војвођанске аутономије, национално-политичком науку изведеном из чињенице да су Срби бесрамно преварени и злоупотребљени, вишеструкој помоћи добијеној од Србије, која је управо од тог доба сматрана српским Пијемонтом.

Крај XVIII века, цео XIX и почетак XX века због свих тих разлога чине период пребогате националне, политичке, верске, друштвене, културне и просветне историје, чији нам је приказ обећао професор Крестић у свом скромно написаном предговору. Један је, међутим, од малобројних историчара који су успели да испуне дато обећање.

О овим је збивањима писао пре свега на основу својих личних, упорних и често мукотрпних истраживања. С друге стране, поштујући и усвајајући научне резултате до којих су дошли други историчари, показао је да је наука којом се с више или мање успеха бавимо заједнички посао више истраживачких генерација. Истовремено, његово је излагање, иначе углавном мирно и достојанствено, понекад сликовито, готово страшно, при чему се може осетити искрено изречени национални и људски револт. У том препознатљивом стилу подсетили смо се многих израза које полако заборављамо. Професор Крестић користио је речи попут „прегли“, „кадри“, „иноземство“,

„противности“, „зановета“ и друге, одговарајуће времену о коме је писао и тону целе књиге, која нас враћа у протекло време. Изнад свега пак, што је јесте најважније, ово је дело написано на темељу поуздане и проверене научне аргументације, на једва савладивој изворној и историографској основи, јединој која је могла да пружи легитимност личном ставу, присутном на скоро свакој страници. Данас је много оних који имају потребу да изнесу своје погледе на прошлост и будућност, али је мало оних који су то право заслужили својим радом и односом према национално-политичким питањима. Професор Василије Крестић је међу тим ретким појединцима, зато што је његов став све време био потпуно јасан, како онима који деле иста мишљења, тако и другима који верују у нешто сасвим противно. Износио га је са личном грађанском и научном храброшћу у временима у којима је патриотизам осуђиван као непожељан, потврђујући да историјска наука припада моралним дисциплинама и да има право да буде национално ангажована уколико не одступа од својих научних метода.

Следећи таква научна опредељења, професор Крестић је могао да кроз своју књигу истакне како су Србе из Угарске, упркос свим историјским и националним изазовима, уједињавали и усмеравали високо развијена национална свест и духовно јединство. Он сам посматрао је и анализирао ову појаву у раздобљу од Првог српског устанка до стварања Југословенске краљевине, а на простору од Саксоније до Русије. Историју Војводине сагледавао је у њеној историјској судбини северне српске покрајине, која је Србију спајала са Европом, а војвођанским Србима, суоченим са покушајима денационализације, германизације и мађаризације, наметала упорну борбу за право на националну посебност и политичка права. Током више од једног века овај је део српске нације тражио најбољи пут, врло често србовао за себе и за друге, чак и служио да би опстао. Његова историја није увек била праволинијска нити без погрешних избора, али јој опрост није давао професор Крестић, који је пратио процес националног и политичког сазревања војвођанског грађанства, него њен незахвалан положај на граници српства, изложен туђинским плановима и амбицијама. У том оквиру, идеја војвођанске аутономије стигла је јасан и племенит задатак: служење српским националним, верским, културно-просветним и политичким интересима. Следећи своју тежњу да овом књигом подсети на прошлост и њена искуства, професор Крестић је тај национални смер и историју идеје упоређивао са будућим временима, подсећајући да су се догађаји немилосрдно поигравали са жељом Срба из Угарске да имају аутономију: 1848–1849, 1860, 1945. и 1974. године, завршавајући ово подсећање закључком да је данашња све супротно и оштром осудом оних који је безочно злоупотребљају. Управо зато поређење прошлости са садашњим тренутком у коме обележавамо стогодишњице национално-ослободилачких ратова, приморани да се суочимо са савременим кризама, изазива

болно непокојство. Како, на пример, не осетити зебњу и стид док читамо оно што је 9. новембра 1918. године изговорио Игњат Павлас, потпредседник Српског народног одбора у Новом Саду, приликом уласка српске војске у „српску Атину“: „Нико нас више раставити неће, нико нас више раставити не сме“?

Кроз ову смо књигу ближе упознали делатност и погледе неколико десетина најзначајнијих личности националног и политичког покрета Срба у Угарској: Лукијана Мушицког, Стевана Стратимировића, патријарха Рајачића, Ђорђа Стратимировића, Стевана Шупљикца, Светозара Милетића, Михаила Полит Десанчића, Јашу Томића и др. У овом кратком „представљању“ књиге издвојили бисмо оно што је као савет тадашњем времену и поука за будућност остало од политичке мисли Јаше Томића, будући да се управо у њој налази барем један део опредељења и веровања професора Крестића. Вођу војвођанских радикала он је приказао кроз целокупност његовог деловања, са свим предностима и манама, преносећи нам оно најзначајније. Много пута оспораван, Јаша Томић је, на пример, усред југословенског уједињења упозоравао да у новој држави не треба радити онако како су то чиниле дотадашње власти, јер ће судбина водити истоветној пропасти. Упоредо с тим, истицао је да народе не раздвајају вештачке међе, него крв, језик и обичаји, због чега Дунав и Сава нису могли и не могу бити границе. Подједнако важно било је његово веровање да народ коме се убије прошлост неће имати будућност. Током Првог светског рата, међутим, Срби у Угарској дошли су „на пола пута“ у губљењу сопствене прошлости, што се у извесном смислу српском народу дешава и данас.

Због изнетих и других разлога књига професора Крестића важан је догађај у савременој српској историографији. Њена ће појава, верујмо, подстаћи настанак других великих историографских синтеза које нам недостају. Већ данас, она је дело из кога можемо много научити о сопственој прошлости, суочавајући се са сазнањем да смо често били њени лоши ученици. Генерацијама историчара које тек долазе она је уједно и користан путоказ за учење историјског метода и разумевање одговорности коју преузимамо пред прошлошћу, садашњим тренутком и будућношћу сваки пут када своје историографске радове предајемо читаоцима. Напокон, остаје нам и нада да ће књигу о Србима у Угарској од 1790. до 1918. године прочитати што већи број читалаца, међу којима и они чије су одговорности веће од историчаревих.

